

2^a
edició

HISTÒRIA DE LA CIUTAT DE TARRAGONA

ANTONI JORDÀ FERRÁNDEZ

• Col·lecció *El Tinter* - 68 •

Història de la ciutat de Tarragona

Antoni Jordà Fernández

Cossetània
EDICIONS

Primera edició: setembre del 2006
Segona edició: febrer del 2020

© Antoni Jordà Fernández

© de l'edició:

9 Grup Editorial / Cossetània Edicions
C. de la Violeta, 6 • 43800 Valls
Tel. 977 60 25 91
cossetania@cossetania.com
www.cossetania.com

Disseny i composició: Imatge-9, SL

Impressió: Romanyà-Valls, SA

ISBN: 978-84-9034-909-0

DL T 10-2020

Índex

INTRODUCCIÓ	9
TÀRRACO	11
VISIGOTS, MUSULMANS, CRISTIANS.....	39
TARRAGONA MEDIEVAL: LA FORMACIÓ D'UNA CIUTAT.....	57
L'ÈPOCA MODERNA: UNA CIUTAT AMB PROBLEMES.....	73
EL SEGEL XIX: UNA OPORTUNITAT DE RECUPERACIÓ PERDUDA?	97
DE LA PAU A LA GUERRA	115
LA CIUTAT SOTA EL FRANQUISME	135
LA DEMOCRÀCIA I L'EXPANSIÓ RECENT DE LA CIUTAT.....	155
CONCLUSIONS.....	201
CRONOLOGIA	209
BIBLIOGRAFIA.....	219

*Per a elles,
per allò que ja saben...
(totes tres)*

Introducció

La Tarragona de demà, no en dubteu, neix de la d'ahir.
I tan sols coneixent i fent nostre aquest ahir podrem somiar-la millor per demà.

Xavier Pedrol, "Retrobar Tarragona"
(*Diari de Tarragona*, 22-12-1990).

Tothom estima la seva ciutat, el seu poble, la seva terra... És una estimació i un afecte que es van formant per diversos camins. Per a uns, la naixença n'és la motivació principal, la que determina uns vincles sentimentals amb unes persones, uns edificis, un paisatge. Per a altres, és la permanència continuada en un lloc, la que crea aquells lligams i sentiments. En qualsevol cas, les persones anem creant, i mantenim durant la nostra vida, unes relacions amb un espai físic determinat que ens fa dir d'on som o d'on venim, si més no.

Com qualsevol estimació, la que sentim per la nostra ciutat deixa de ser sensitiva, impulsiva o irracional a mesura que anem coneixent millor els seus carrers, la seva realitat, els seus habitants; és a dir, la seva història.

Durant molts segles, els habitants de Tarragona, i també els seus visitants, s'han adonat que es trobaven davant d'una ciutat singular; amb una ubicació geogràfica destacada, a prop del mar, amb una climatologia benigna i amb una terra fèrtil. Aquestes característiques han evolucionat amb el pas del temps, i avui es valoren altres singularitats de la ciutat, com poden ser les comunicacions, el potencial de la seva indústria o la importància del turisme.

En qualsevol cas, com més sabem i coneixem d'una realitat, millor l'apreciem i valorem.

I en el cas de Tarragona també. Perquè no és suficient viure el present, el dia a dia, sense pensar que estem perfilant el futur amb la nostra activitat quotidiana. I el futur que ens espera, que s'atansa pas a pas, pot ser diferent, i també millor, del que ha estat el passat. Solament amb un coneixement del passat podrem afrontar decididament el futur. I aquest coneixement només el podem assolir trobant amb respostes a molts interrogants. Per exemple: Per què es creà la Tàrraco romana? Com era realment? Si fou una ciutat principal, com va perdre aquella esplendor, que avui encara es manifesta en les restes arqueològiques? Els musulmans arribaren a ocupar

la ciutat? Per què hi ha una catedral i un arquebisbat tan poderosos en el món medieval? De què vivien el seus habitants? La pesta negra, afectà la ciutat? Com actuaren els tarragonins en les guerres dels Segadors? I davant les tropes del rei Felip V? I davant Napoleó? El port de Tarragona era molt important? Per què Tarragona fou capital de província? Com afectà la fil·loxera al comerç tarragoní? Com es governaven els tarragonins en èpoques passades? Què va passar durant la Guerra Civil dels anys 1936-1939? I durant la postguerra? I després de la restauració de la democràcia, quines han estat les decisions més destacades de l'Ajuntament? Com és la ciutat avui, en començar el segle XXI? A més dels monuments, què ens queda, de la ciutat que s'ha anat forjant des de fa més de dos mil anys? Quin futur podem esperar?

Aquestes i moltes altres preguntes trobaran la seva resposta, la resposta de l'autor, si més no, en les pàgines que segueixen. El ciutadà de Tarragona, els seus visitants, el lector encuriós, o simplement interessat, són els destinataris d'aquest llibre d'història de Tarragona que aspira a divulgar de forma amena i científica una sèrie d'esdeveniments seleccionats que han condicionat la vida de la ciutat i dels seus habitants. Cada capítol inclou un breu resum introductori (Visió general) dels aspectes que, en un nivell més general, caracteritzen cada període històric. I, sens dubte, el coneixement de la història de la nostra ciutat pot ajudar i orientar millor el futur que anem creant a cada moment, a cada instant.

Tarragona és Història, i Tarragona té la seva història. Comencem, doncs, a descobrir-la i valorar-la: si ho fem, podrem descobrir el nostre futur.

En aquesta segona edició s'han actualitzat les dades relatives a la vida municipal, així com també la cronologia i la bibliografia, i algunes referències a la repoblació medieval.

ANTONI JORDÀ FERNÁNDEZ
Tarragona, desembre del 2019

Tàrraco

Tarragona, antiquíssima cabeza de la España Citerior, muy frequentada de los romanos por su puerto, llena de vestigios de las antigüedades romanas, de que estava entonces tan abundante, que parecía que las paredes hablaban latín.

Gregori Mayans, *Vida de Antonio Agustín*,
Arzobispo de Tarragona, Madrid, 1734

Visió general: La romanització

En el marc de les lluites entre l'Imperi romà i l'Imperi cartaginès, la península Ibèrica es convertí en un centre estratègic de les operacions militars. Però aquesta circumstància, que inicialment tenia com a objectiu evitar que li arribessin reforços a Anníbal (que estava ja molt a prop de Roma), es convertí, posteriorment, en una veritable ocupació del territori ibèric, al la qual van seguir la incorporació dels nous territoris a l'Imperi de Roma i que va donar pas a l'inici del fenomen conegut com romanització; és a dir, la implantació dels elements característics de la vida social, econòmica, política i cultural del món romà.

Des d'aleshores (segle III aC), la vida d'Hispania, nom amb què serà coneguda aquesta nova part de l'Imperi, restà ja vinculada a les vicissituds de Roma. La conquesta no fou ni fàcil ni ràpida, però dos-cents anys més tard havia, pràcticament, acabat. L'organització política i administrativa a les províncies i els municipis i l'adopció d'elements culturals identificadors com la llengua, les manifestacions artístiques, la religió o el dret, van ser essencials per cisellar una societat que s'allunyà ràpidament de les seves formes de vida anteriors, les de la cultura dels pobles ibers. L'esplendor de l'Imperi es traslladà també a les províncies, en especial a les seves capitals, on la monumentalitat de les edificacions era un signe evident de la seva importància.

La societat i economia que s'instauraren es fonamentaren en l'existència de diversos elements que permeteren instal·lar una estructura imperial aparentment sòlida. Cal assenyalar, en aquest sentit, la presència de l'esclavisme, reforçat per la política de conquestes militars imperials. Aquesta mà d'obra esclava, barata i abundant, permetia un aprofitament econòmic extraordinari per part dels patricis; és a dir, dels membres de famílies benestants distingides pels seus serveis a l'Imperi. L'agricultura, el comerç i

les activitats artesanals eren les fonts principals d'ingressos econòmics. Pel que fa a la religió, la presència, a partir del segle I, del cristianisme va anar minant, a poc a poc, la religió oficial de les divinitats paganes i imperials, fins que, a començament del segle IV, es va fer evident que tant l'alta societat romana com el poble s'havien apropiat ja els elements principals definidors dels cristianisme, que acabà per convertir-se en una nova, i única, religió oficial.

Les crisis que es van anar succeint a partir del segle III dC afectaren de manera directa tot l'Imperi. L'època de la pau romana (*pax romana*) deixà pas a una nova situació durant la qual les fronteres imperials van ser franquejades per pobles bàrbars o estranys; és a dir, pels pobles germànics. Hispània no en fou pas una excepció, i al darrer terç del segle V estava ja en mans dels visigots, un poble no massa nombrós però que amb la col·laboració de les principals famílies i càrrecs polítics del territori assolí ràpidament el poder suficient per crear un regne propi i independent.

La presència dels visigots a la província Tarraconense, i en especial a la seva antiga capital, Tàrraco, no alterà radicalment l'estructura social i econòmica de les darreres èpoques de l'Imperi romà. De fet, continuà esdevenint-se un procés de despoblament urbà durant el qual els grans propietaris de terres van anar creant entorn seu un nou tipus de relacions socials basades a partir de llavors, no ja en l'esclavatge (que subsistí, de forma residual, fins segles després), sinó en unes relacions de dependència del pagès respecte del propietari de la terra, que van anar incloent, a poc a poc, un sotmetiment de tipus econòmic i també de tipus jurídic.

Aquesta dependència o clientelisme evolucionà cap a unes formes més perfeccionades de control fins arribar a l'aparició del règim feudal, que s'estengué arreu de l'Europa occidental.

Abans de Tàrraco...

És difícil considerar l'existència d'una ciutat amb anterioritat a l'ocupació romana, almenys de la ciutat en el sentit que els romans li van atorgar; és a dir, un espai habitat per persones que es regien per unes determinades normes de govern i que estaven sotmeses a una autoritat superior.

Tanmateix, no ens és desconeguda la presència dels ibers a la zona que posteriorment seria Tàrraco. Per això, per primera vegada, es pot anomenar pel seu nom la població que ocupava aquestes terres gràcies a la documentació escrita dels autors grecs i llatins. Val a dir, però, que el gran interès historiogràfic del passat romà ha condicionat la majoria dels estudis envers aquesta direcció, i ha provocat, com a conseqüència indirecta, un cert desconeixement del món ibèric.

La presència de la cultura ibèrica en aquesta zona es pot valorar com la síntesi o resultat d'una evolució del món indígena local en contacte amb el comerç marítim i les migracions indoeuropees. És un fenomen cronològicament ampli (segles VI-I aC), en el qual la presència fenícia i grega

sembla haver estat de certa importància. Pel que fa a la colonització fenícia a Tarragona, hom creu que va ser un fenomen originat especialment des de les terres de l'Ebre. Per la seva banda, la colonització grega ens aporta una doble font de coneixement sobre el món ibèric: de tipus arqueològic i de tipus literari.

Quant a la primera, podem esmentar les troballes de ceràmica grega, especialment àtica, a diferents nuclis habitats propers a Tarragona (Valls, Riudoms, Vallmoll, Perafort, Salou, Vila-seca, etc.), datades entre els segles V i IV aC. A Tarragona també s'han trobat fragments de ceràmica grega en diferents llocs, la qual cosa permet pensar en l'existència d'un poblat fortificat a la zona baixa de la ciutat, a prop del port. Aquest fet sembla confirmat per les troballes efectuades a les excavacions del carrer Pere Martell, a partir del 1990, en especial per les estructures ibèriques i el material arqueològic del segle V aC.

Pel que fa a les fonts literàries, cal assenyalar els escriptors grecs i llatins, que van prestar atenció als habitants i fets d'Hispania, no sense una dosi d'interpretació interessada d'algunes dades que ha desorientat i confós els historiadors. Per exemple, la localització de Cal·lípolis (que vol dir "la ciutat bella"), les restes de la qual —si és que va existir realment— no s'han trobat mai; avui per avui, hom pensa que segurament és una referència a la ciutat de Tàrraco.

La troballa d'una moneda —una dracma iberoemporitana— amb la llegenda "Tarakon-salir" permet reflexionar sobre les referències que Eràtostenes (segle III aC) ens aporta, mitjançant la lectura posterior que en farà Estrabó, en relació a l'existència d'un poblat indígena denominat pels grecs Tàrrakon o Tàrakon, que sembla que comerciava amb els grecs i que coincideix amb el poblat anomenat Kissa o Cissis. El topònim Tàrrakon o Tàrakon es referia a una zona d'aigües, aiguamolls, cursos fluvials, zones pantanoses i terrenys fèrtils.

La localització d'un poblat ibèric en la zona que després seria Tàrraco presenta, si més no, algunes incògnites. No es pot afirmar de forma taxativa per falta de documentació suficient, però sembla que hi ha continuïtat de l'hàbitat des dels nivells ibers fins als romans, sense destrucció brusca o trencament cultural. Això ens porta a afirmar que l'ocupació per part de Roma d'aquest territori es va fer, aparentment, sense violència. Les fonts numismàtiques i arqueològiques indiquen, doncs, una certa continuïtat entre Cissis, Tàrrakon i Tàrraco, deixant de banda definitivament les teories mítiques i fantasioses d'erudits del segle XIX sobre el possible origen fenici, egipci, etrusc o grec de la ciutat.

Què deien els clàssics sobre Tàrraco?

Tradicionalment, la Tarragona romana ha estat una de les èpoques en què la historiografia ha concentrat més la seva atenció. És un tema molt ampli, no només cronològicament (gairebé sis-cents anys), sinó també per

la seva repercussió en la formació i estructuració de la ciutat en els segles posteriors.

Un els primers problemes amb què topem és la dificultat per valorar les restes arqueològiques: de vegades, les restes apareixen ben conservades *in situ* i llavors és relativament fàcil analitzar-les i estudiar-les. Però aquest fet no es produeix, dissortadament, en moltes ciutats que han persistit fins als nostres dies, com és el cas de Tarragona. La dificultat del coneixement de les ciutats romanes del nostre país es deu al fet que gairebé totes han continuat existint fins avui, i les restes antigues han estat, en conseqüència, transformades i cobertes per les noves estructures urbanes i per les construccions posteriors dels darrers mil cinc-cents anys.

És interessant valorar com veien la ciutat els autors de l'antiguitat clàssica. Hem de pensar que una ciutat no sempre es veu igual: avui, Tarragona és coneguda pels seus monuments, pel clima, per les platges o per la petroquímica. Fa dos-cents anys, els viatgers es fixaven en les muralles i les defenses de la ciutat, o en l'estat lamentable dels camins i la manca d'activitat comercial al port. Tot és, doncs, relatiu.

Polibi i Livi aporten textos que corresponen a una moment cronològicament contemporani a l'arribada dels romans. Ambdós ens parlen de Tàrraco especialment com una base militar marítima. Estrabó fa referència als aspectes marítics i comercials. Pomponi Mela ens presenta una ciutat oberta al mar, però que no oblida l'agricultura a prop del riu. Plini recorda que la ciutat era obra dels Escipions, així com Cartago ho era dels púnics, i es refereix, principalment, a les riqueses de l'agricultura, en especial del lli i de la vinya. També ho fan Marcial, Sili Itàlic, i Florus, que afirmava: "Tàrraco és per a mi la ciutat més agradable i estimada de totes les que són apropiades al descans".

En l'època de decadència, els autors recorden especialment el paper militar de la ciutat i la importància de les seves defenses davant les escomeses dels bàrbars; així ho feia Aureli Víctor quan esmentava l'assalt dels francs cap al 260 dC, o Prudenci, fent referència al martiri del bisbe Fructuós.

Roma i Cartago s'enfronten

Els enfrontaments entre Roma i Cartago pel control polític i econòmic de la Mediterrània van provocar les anomenades Guerres Púniques (*púnic* era el nom que els romans donaven al poble cartaginès). Amb la victòria de les tropes romanes s'estengué la romanització, que va suposar la pèrdua i desaparició del fenomen cultural ibèric a causa de la intervenció d'una potència estrangera que sotmetia o colonitzava el territori i imposava la seva voluntat a la població autòctona.

L'any 218 aC els cartaginesos assetjaren Sagunt, que era una ciutat aliada de Roma. Després, el general cartaginès Anníbal marxà cap a Roma per ocupar-la. Però Roma va organitzar un intel·ligent pla de resposta: va tallar la comunicació de les bases de subministrament entre la península

Ibèrica i Itàlia, i envià els seus exèrcits a la Península. Aquell any, doncs, Gneu Corneli Escipió desembarcà a Empúries i sotmeté tota la costa fins al riu Ebre atacant victoriosament un campament púnic situat a prop d'un poblat de nom Cissis. La reacció cartaginesa comportà una operació de càstig contra els soldats romans, que, malgrat això, i gràcies a la direcció militar d'Escipió, recuperaren definitivament el territori i instal·laren un campament d'hivern que es convertiria a poc a poc en seu permanent de les legions romanes.

Per què el romans triaren Tàrraco com a base d'operacions?

La tria de Tàrraco obeeix a diferents factors, però el més important és la voluntat de mantenir una base marítima lluny de les inclemències del golf de Lleó. A més, es buscava una localització que permetés la penetració cap a l'interior per instal·lar el campament en un turó des del qual es pogués vigilar i controlar el port i la costa. El poblat de Tàrrakon passà a anomenar-se Tàrraco, i l'any 217 aC hi va arribar un exèrcit de reforç comandat per Publi Corneli Escipió, germà de Gneu. Després de diferents campanyes militars per la Península en les quals les tropes romanes es van veure abocades a replegar-se sobre la ciutat, hi arribaren nous contingents militars, un d'ells comandat per Publi Corneli Escipió el jove (anomenat l'Africà), fill de Publi Corneli Escipió, que permeté conquerir, finalment, Cartagena i donar per acabades les campanyes el 206 aC amb la conquesta de Cadis.

De base militar a Colonia Iulia Urbs Triumphalis Tarraco

L'any 197 aC Roma procedí a la divisió dels territoris conquerits a Hispània en dues províncies: la citerior i la ulterior, que es van veure sotmeses a les ordres dels governadors i al pagament de tributs. Aquest fet va provocar diverses rebel·lions dels indígenes. Amb motiu d'aquestes campanyes militars, i de les campanyes organitzades per conquerir la resta d'Hispània, van fer estada a la ciutat diferents personatges, com el cònsol Porci Cató o el general Tiberi Semproni Grac.

Tenim poques notícies de la ciutat en dècades posteriors, en especial del període que precedeix l'època d'August. Estrabó deia que l'any 73 aC va tenir lloc a prop de la ciutat una de les darreres batalles de les Guerres Sertorianes. I Cèsar recordava com la ciutat el va ajudar amb queviures l'any 49 aC, enmig de les topades contra els pompeians a Ilerda; en agraïment a aquest gest, convocà a Tàrraco una assemblea de tota la Hispània Citerior, i es donaren per acabades les campanyes.

En iniciar-se el procés de romanització de la Hispània Citerior, Tàrraco fou la base principal de Roma a Hispània. Amb l'allunyament dels fronts de batalla, va anar perdent progressivament el seu caire de campament-ciutat militaritzada i es va anar transformant a poc a poc en una *urbs*. Els factors que intervingueren en aquest procés són diversos: el geogràfic, en especial per l'existència del port, que al principi era gairebé exclusivament militar i posteriorment es transformà en un punt d'arribada i sortida de

persones i de mercaderies; l'econòmic, especialment en relació amb el comerç, ja que els mercaders seguien als exèrcits allà on anaven, i el militar: els exèrcits tenien molts soldats i molts d'aquests, un cop llicenciats, es quedaven a Tàrraco.

Desconeixem quina era exactament la situació jurídica de la ciutat durant els primers segles de l'ocupació romana. El dret romà establí diferències entre les ciutats i els pobles que havien estat conquerits, i prenia com a signe distintiu l'actitud d'aquells envers Roma. Així, hi havia ciutats lliures, exemptes del pagament de tributs; ciutats federades, obligades a ajudar Roma en cas de conflicte, i ciutats estipendiàries, obligades al pagament de tributs de forma regular i permanent. Per algunes dades fragmentàries que tenim, sembla que Tàrraco era una ciutat lliure o bé federada, tot i que sotmesa, evidentment, a l'autoritat de Roma i a l'organització provincial. Sembla que Juli Cèsar li concedí el rang de colònia sota la denominació de Colonia Iulia, i que era governada a semblança de Roma. La denominació oficial de la ciutat era Colonia Iulia Urbs Triumphalis Tarraco; les sigles CVT o CVTTARR ja apareixen en monedes encunyades entre els anys 2 aC i 4 dC. Precisament fou l'emperador August qui, el 27 aC, establí una nova divisió provincial classificant les províncies en dos tipus: les senatorials, pacificades, que eren governades pel senat, i les imperials, que encara tenien per resoldre algun conflicte, sota el comandament directe de l'emperador. La província citerior, o Tarraconense, fou objecte d'alguns canvis, i la ulterior fou dividida en dues: la Lusitània i la Bètica. La Bètica fou posada sota l'administració del senat romà i les altres dues sota l'autoritat de l'emperador.

La província Tarraconense

La província Tarraconense comprenia una gran part de la península Ibèrica, un territori que actualment correspon a la part nord de Portugal i a les actuals comunitats autònomes de Galícia, Castella-Lleó, Castella-la Manxa, Madrid, País Basc, Navarra, Aragó, Catalunya, Comunitat Valenciana i una part molt petita de l'Andalusia oriental.

La província tenia com a màxima autoritat el governador, amb categoria de cònsol perquè era considerat delegat de l'emperador. El governador era la primera i màxima autoritat provincial. Intervenia en tots els assumptes jurídics i administratius. No tenim gaire informació sobre el funcionament de l'administració provincial d'Hispania, en especial en l'etapa republicana. Sens dubte hi havia una gran complexitat burocràtica perquè hi havia diversos grups de població que es relacionaven de diferent manera amb Roma, com ja hem esmentat (ciutats estipendiàries, ciutats federades, ciutats lliures). En qualsevol cas, el govern de la província estava en mans del governador, que exercia la seva autoritat mitjançant els edictes. Les amplíssimes facultats d'aquests governadors, els abusos comesos i les protestes

dels sotmesos per l'incompliment dels pactes van obligar a dictar una sèrie de lleis per tal de regular, si més no, la seva actuació.

Les províncies estaven dividides en uns districtes judicials anomenats *conventus iuridici*, que prenién el nom de la seva capital; a la Tarraconense n'hi havia set: Tarraco, Carthago Nova, Caesaraugusta, Clunia, Asturica Augusta, Lucus Augusta i Bracara Augusta. La província comptava amb gairebé tres-centes ciutats i prop de dos-cents poblats fortificats dividits en diferents categories (colònies, ciutats lliures, federades, estipendiàries).

El *conventus Tarraconensis* incorporava un ampli territori entre el riu Xúquer i els Pirineus corresponent a la major part de l'actual Catalunya (amb excepció d'una part de Lleida i de la Vall d'Aran), i a la part nord i centre de la Comunitat Valenciana. Segons diu Plini, nombrosos pobles depenien de Tàrraco en aquest *conventus*: alguns, amb categoria de ciutadans romans, d'altres, com a llatins.

Tàrraco es convertí així en la una ciutat molt important de l'Imperi romà (sempre després de Roma, és clar) perquè era la capital de la província més gran de l'Imperi i cap d'un *conventus*, i, per tant, seu d'un important aparell polític i administratiu que atreïa molta població i necessitava infraestructures de gran volada. Com a colònia, gaudia del dret a regir-se per una llei promulgada en el moment de la seva fundació. Cada cinc anys, a més de fer-se el cens de la població, es renovaven els membres del que podríem anomenar administració municipal: els ciutadans benestants elegien un consell format per un centenar de persones (els decurions) que dirigien la vida política municipal. Els decurions ho eren amb caràcter vitalici, i es distingien de la resta de la població per la seva indumentària, ocupaven llocs reservats als espectacles i la presidència en les solemnitats. Anualment, s'elegien els dos duumvirs o màximes autoritats municipals, que tenien la funció específica d'administrar justícia, organitzar cerimònies religioses, defensar la ciutat i administrar el seu patrimoni, a més d'imposar sancions. També s'elegien els edils, dos, que ajudaven els duumvirs i tenien cura dels mercats, dels queviures, dels carrers i dels edificis públics. Finalment, hem d'esmentar altres oficis que auxiliaven els magistrats: els qüestors, que s'encarregaven de la hisenda municipal, els missatgers, els harúspexs o endevins, etc. La vida política estava condicionada pels diners, que permetien accedir a la carrera de les magistratures urbanes i més endavant accedir a les magistratures superiors.

De la plenitud urbana a la decadència

A les darreres dècades abans de la nostra era es pot parlar d'un extens i llarg període de pau en aquesta zona, un fenomen nou en un territori tradicionalment convulsionat per rivalitats tribals. La ciutat ocupava una superfície d'unes 40 ha i una població entorn dels 30.000 habitants. Alguns emperadors hi sojornaren, com August, arran de les campanyes cantàbriques; o Adrià, buscant un subsidi econòmic per augmentar l'exèrcit.